

СЕКЦІЯ VIII. ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ВІКТИМБЛЕЙМІНГУ ТА БУЛІНГУ В ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Денисюк Мар'яна Михайлівна

ORCID ID: 0000-0002-7423-4753

аспірантка кафедри кримінального права та процесу

Інституту права, психології та інноваційної освіти

Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Проблема насильства в школі існує в більшості цивілізованих країн. Шкільний булінг стає все більш поширеним та набуває різноманітних та нових форм проявів, які привертають увагу науковців багатьох галузей. Складність запобігання, насильницький характер, негативні наслідки у вигляді погіршення криміногенної ситуації та поширеності злочинності, які є результатом даного феномену становлять актуальність його вивчення в рамках кримінального права, віктиміології, кримінології. В окремих зарубіжних дослідженнях пов'язаних з насиллям у шкільному середовищі можна простежити взаємозв'язок віктимблеймінгу та булінгу, що зумовлює необхідність та актуальність окремо розглянути взаємодію даних явищ.

Проблему булінгу почали досліджувати зовсім недавно, у 60–70-х роках ХХ ст., коли суспільство замислилося над існуванням зв'язку між явищами девіантної та агресивної поведінки в соціумі та тим, як людина виховується, зростає та навчається протягом шкільних років, та почало усвідомлювати важливість вивчення причин та наслідків цього явища, щоб в результаті мати важелі впливу та контролю над ситуацією. Булінг можна вважати першим кроком до справжнього насильства та злочинної поведінки [1, с. 84].

Булінг лише в меншості випадків є фізичним насиллям, а більш розповсюдженим знущанням, яке відбувається між дітьми, є вербальне приниження та різного роду образи, а також виключення з референтної групи, неприйняття та ізоляція, розповсюдження неправдивих чуток та інша поведінка, яка тим чи іншим шляхом завдає шкоди потерпілому. Усі ці різноманітні дії приводять до приниження потерпілого та отримання кривдником задоволення від цього, і цикл насильства не обривається, а лише набирає обертів. Це ще раз доводить необхідність зовнішнього втручання в таке коло. Конфлікти та непорозуміння між учнями у школах виникають часто, і всі вони потребують уваги задля недопущення розгортання небажаних подій. Вражаючим фактом є той, що в процесі булінгу задіяні насправді практично всі учні школи, а не лише кривдники та потерпілі, що позначається відповідним чином на моделях поведінки всіх цих дітей. Тому і виникає гостра потреба оперативного реагування на перші ознаки булінгу та наростання непорозуміння між учнями [1, с. 85].

Маловідомим та недослідженим явищем в контексті учнівського булінгу є віктимблеймінг [2, с.101]. В учнівському середовищі віктимблеймінг є невід'ємним

супутником булінгу при навіюванні і нав'язуванні учневі певних моделей поведінки, є поширеним явищем і надходить від однолітків, педагогів, батьків і учнівського колективу. Існують різні кейси цього явища у школі, спільне в яких – перенесення вини на жертву-учня через його інакшість, невміння захистити себе, наближення до інших учнів-девіантів та ін. [2, с.103].

Віктимблеймінг (звинувачення жертви), як форма насильства, відома здавна, однак позиціонуватися як соціальна проблема він стала відносно недавно, що певною мірою пов'язано з ослабленням впливу релігії на суспільство, особливо західне, і поширенням феміністичних рухів, зорієнтованих на активний захист прав жінок (у тому числі жертв зґвалтування). За таких умов актуалізація наукових досліджень з проблеми віктимблеймінгу є закономірним наслідком змін у суспільному усвідомленні масштабів та наслідків насильства в усіх його формах – відкритих і латентних.

У реаліях сучасного світу виявлення природи віктимблеймінгу дозволяє збільшити рівень поінформованості суспільства про причини звинувачення жертви і сформувати більш усвідомлене ставлення до феномену віктимблеймінгу [3, с. 160].

Віктимблеймінг (Victimblaming (англ.) – «звинувачення жертви») – це акт знецінення, який має місце, коли жертва злочину несе відповідальність – цілковито або частково – за злочин, вчинений щодо неї (Ryan, 1976) [9]. Ця провина може проявлятися у вигляді негативної соціальної реакції з боку різних фахівців (юристів, медиків, соціальних працівників, психологів), ЗМІ, родичів, знайомих та інших. Окрім найпоширенішого варіанту терміна – «victimblaming» – у англomовній термінології використовують також дефініції «blamingthevictim», «blame thevictim», які вперше використовує В. Раян у своїй роботі «Звинувачуючи жертву» («Blamingthevictim») [3, с. 163].

Віктимблеймінг як форма насильства може набувати різних його проявів – як психологічного, так і фізичного, хоча зазвичай жертви злочинів зазнають саме психологічного тиску у вигляді принижень, образ, знецінення [3, с.164].

Термін «віктимблеймінг» корелює з іншими дефініціями насильства, які акцентують увагу на різних формах дискримінації людини, що сприяє її віктимізації і робить вразливою для суспільного осуду [3, с.165]. Боротьба з віктимблеймінгом як соціальною проблемою має бути елементом комплексного підходу до вирішення проблеми насильства в суспільстві [3, с.166].

Віктимблеймінг є феноменом, який, будучи сам по собі соціальною проблемою, у свою чергу, спричиняє появу цілого комплексу соціальних криз: віктимблеймінг руйнує атмосферу безпеки, сприяє нормалізації насильства в масовій свідомості та ускладнює процес надання соціально-психологічної допомоги його жертвам. Віктимблеймінг толерує повторюваність циклу насильства, коли насильство породжує насильство, руйнує віру в соціальну справедливість і невідворотність покарання за злочин, дискримінує соціальну допомогу нужденним як соціальну гарантію, поглиблює соціальну та психологічну виключеність жертв насильства [3, с.167].

Принагідно відзначимо, що віктимблеймінг за масштабом поділяють на індивідуальний, груповий і колективний рівні. З огляду на окреслену нами природу віктимблеймінгу, варто наголосити, що благодатним ґрунтом для його виникнення є тоталітарні й авторитарні педагогічні взаємовідносини, адже для них притаманні чіткі моделі й рамки особистостей, вихід за які жертвами тлумачиться як проступок і карається колективними докорами. Демократизм Нової української школи та ліберальна педагогіка дають змогу уникнути суспільних докорів віктимблеймінгу під

час пошуку винуватців у конфліктах під час колективних бесід з вихованцями, вчителям – відійти від однобічного («всебічного і гармонійного») тлумачення кінцевої мети виховання, а усе це разом – подолати колективний та індивідуальний віктимблеймінг. Таким чином, педагогу залишиться лише працювати з віктимблеймінгом, який може походити від дитини-агресора чи окремого угруповання однолітків, але це вже дає підстави чітко обґрунтовувати їхню провину, обирати заходи впливу і покарання для винуватців. Кінцева мета – подолання психологічних наслідків віктимблеймінгу (пригнічення, хибне відчуття провини, звикання до ролі винуватого, приниження, об'єктивація, залежність від іншого / інших тощо) – будуть здебільшого подолані. Водночас, це потребує високого рівня самосвідомості вчителя та інших учнів [5, с. 164].

Методика подолання явища віктимблеймінгу полягає в уникненні об'єктивації жертви; відмові від камуфлювання ситуацій з булінгом та ретельному розслідуванні подібних випадків без перенесення відповідальності на жертву; чітко відпрацьованій системі санкцій для агресорів, що не давали б змогу залишатися непокараним, а отже і переносити вину на жертву; чітко відпрацьована концепція роботи над морально-психологічним станом учнівського середовища, в якому були б неможливі безпідставні колективні докори жертвам; превенція загалом конфліктних ситуацій на ґрунті «боротьби за справедливість» як такі, що є суто суб'єктивним розумінням життєвої ситуації [2, с.103].

Отже, сутність вищевикладеного дає змогу стверджувати про наявність двох соціальних проблем, які породжують та збільшують рівень насилля між учасниками освітнього процесу та руйнують безпечну атмосферу в шкільному середовищі. Віктимблеймінг та булінг, є тісно пов'язаними та взаємозалежними явищами, які можуть поширювати один одного, створюючи небезпеку для суспільства, призвести до зниження психічного та фізичного здоров'я дітей та підлітків. Виявлення даних явищ, профілактика та запобігання насильства в шкільному середовищі допоможе зменшити ймовірність виникнення віктимблеймінгу та булінгу.

Список використаних джерел:

1. Причини та наслідки явища булінгу / А. Король // Відновне правосуддя в Україні. – 2009. – № 1–2 (13). – С. 84–93.
2. Лобода Д. О. Віктимблеймінг в учнівському середовищі: аналіз кейсів і методика подолання // Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика : зб. наук. пр. всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітнім Дням цивільної оборони та охорони праці. (Полтава, 28 квіт. 2022 р.) / під ред.: В. П. Титаренко, О. В. Кудря. Полтава : ПНПУ, 2022. С. 100-103.
3. Лещук Г.В. Віктимблеймінг як соціальна проблема. Науковий журнал Хортицької національної академії. № 5 (2021). 160-168 с.
4. Ryan W. Blaming the Victim. Vintage Books, New York, 1976. 368 p.
5. Ведернікова А. О. Кримінологічна характеристика видів булінгу в закладах освіти. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. № 3. С. 159–166.